ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ, τχ. 37, ΙΟΥΝΙΟΣ 2011, σ. 135-162

ΣΚΕΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΥΦΕΣΗ: Η ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ Ο ΚΟΣΜΟΣ

*Ροσέτος Φακιολάς**

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στο κείμενο αυτό εξετάζεται πρώτα εάν η ενίσχυση της ανάκαμψης με πιστωτική χαλάρωση στις μεγαλύτερες αναπτυγμένες χώρες έχει φθάσει στα όριά της, εξαιτίας του υψηλού δημοσίου χρέους και της έντασης των διεθνών χρηματοπιστωτικών ανισορροπιών που προκαλεί. Στο δεύτερο μέρος επισημαίνεται η επιτυχημένη διεύρυνση της Ε.Ε. από τα αρχικά έξι στα 27 κράτη-μέλη και η εκλογή Προέδρου του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και Υπεύθυνης για τις Εξωτερικές Σχέσεις. Στην Ευρωζώνη, όμως, στον σκληρό οικονομικό πυρήνα της Ένωσης, εκδηλώνεται έντονη κρίση δημοσιονομικού ελλείμματος και δημοσίου χρέους. Από την προ της ύφεσης εποχή υπήρχαν σαφείς ενδείξεις ότι, δίχως οικονομική διακυβέρνηση, το κοινό νόμισμα σε χώρες με διαφορετικό επίπεδο οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης και δημοσιονομικής πειθαρχίας δεν είχε σταθερές βάσεις. Και ο νομπελίστας R. Mundell, του οποίου το κείμενο με τίτλο «The Theory of Optimum Currency Areas»[1] έθεσε τα θεμέλια των μεγάλων οικονομικών συσπειρώσεων, τονίζει ότι καμία νομισματική ένωση δεν μπορεί να σταθεί, εάν δεν στηρίζεται σε κάποιας μορφής πολιτική ένωση. Μένει να αποδειχθεί εάν, οι νέοι θεσμοί που προτάθηκαν στο Σύμφωνο Euro Plus και αποσκοπούν στην επίτευξη βασικών αρχών οικονομικής διακυβέρνησης, θα εγκριθούν στην κοινοτική Σύνοδο Κορυφής τον Ιούνιο του 2011. Και εάν, σε βάθος χρόνου, θα αποδώσουν το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα, δίχως την προώθηση μιας θαρραλέας πολιτικής ομο-

* Ο Ροσέτος Φακιολάς είναι Ομότιμος Καθηγητής Πολιτικής Οικονομίας στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο.

2. R.A. Mundell, «A Theory of Optimum Currency Areas», *American Economic Review*, τόμ. 51, τχ. 4, 1961, σ. 657–665.

σπονδοποίησης με έντονο αναδιανεμητικό χαρακτήρα. Σε αυτή φαίνεται να αντιδρούν όσες πλούσιες χώρες θεωρούν ανεπαρκή την προσπάθεια των υπερχρεωμένων κρατών-μελών να προβούν στις απαιτούμενες οικονομικές και κοινωνικές μεταρρυθμίσεις.

Στο τρίτο μέρος εξετάζονται οι πρόσφατες οικονομικές εξελίξεις και θέματα οικονομικής πολιτικής στην Ελλάδα όπου, από τον Μάιο του 2010, λαμβάνονται αυστηρά δημοσιονομικά μέτρα και πραγματοποιούνται σημαντικές μεταρρυθμίσεις, ως προϋπόθεση εκταμίευσης των δόσεων του δανείου των 110 δις ευρώ από την Ε.Ε. και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Έναν χρόνο αργότερα, όμως, το δημοσιονομικό έλλειμμα παραμένει υψηλό διογκώνοντας περαιτέρω το δημόσιο χρέος, ενώ τα νέα περιοριστικά μέτρα που λαμβάνονται για τον περιορισμό του βαθαίνουν την ύφεση, εντείνουν τη λαϊκή δυσαρέσκεια και, παρά την πρόσφατη αύξηση των εξαγωγών, το ισοζύγιο εξωτερικών συναλλαγών εξακολουθεί να είναι έντονα αρνητικό εξαιτίας κυρίως της χαμηλής ανταγωνιστικότητας της οικονομίας. Παραμένει επίσης το ζητούμενο αλλαγής του υποδείγματος κοινωνικής και οικονομικής οργάνωσης που βασίζονταν αντίστοιχα σε πελατειακές σχέσεις και δανειακούς πόρους.

2. ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΥΦΕΣΗΣ ΚΑΙ ΑΣΤΑΘΗΣ ΑΝΑΚΑΜΨΗ

α. Πιστωτική επέκταση και διεθνείς χρηματοοικονομικές ανισορροπίες

Η σχετική ευημερία που επικρατούσε στις ΗΠΑ και σε άλλες χώρες τα τελευταία χρόνια, μέχρι το 2007, οφειλόταν κυρίως στην πιστωτική τους επέκταση η οποία ενίσχυε και την οικονομική δραστηριότητα διεθνώς. Εξυπηρετούσε επίσης διάφορες εσωτερικές πολιτικές των εθνικών κυβερνήσεων, από το υψηλό επίπεδο απασχόλησης και τη βελτίωση στην κοινωνική προστασία, μέχρι την ικανοποίηση συνδικαλιστικών αιτημάτων και την εμπλοκή σε πολεμικές επιχειρήσεις. Η αύξηση των πληθωριστικών πιέσεων από την πιστωτική επέκταση περιοριζόταν με την έκδοση κρατικών ομολόγων που, σε υψηλό ποσοστό, διοχετεύονταν σε πετρελαιοπαραγωγούς και άλλες χώρες με πλεονασματικά ισοζύγια τρεχουσών συναλλαγών, όπως η Κίνα και η Ιαπωνία· ως έναν βαθμό δε και από τις εισαγωγές φθηνών βιομηχανικών προϊόντων χαμηλής τεχνολογίας από τις αναπτυσσόμενες χώρες, κυρίως την Κίνα.

Η ευημερία όμως που επιτυγχανόταν με τον τρόπο αυτόν προκαλούσε υψηλό δημόσιο χρέος στα εθνικά κράτη και έντονες ανισορροπίες στο διεθνές

χρηματοπιστωτικό σύστημα το οποίο περιλαμβάνει ποικιλία συναλλαγματικών καθεστώτων και ελέγχων διακίνησης του κεφαλαίου. Στο κλασικό σύστημα του κανόνα του χρυσού, τον 19ο αιώνα, η σύνδεση των συναλλαγματικών ισοτιμιών με την τιμή του χρυσού επέτρεπε την ελεύθερη ροή κεφαλαίων διεθνώς. Δεν υπήρχε όμως ευχέρεια εθνικής νομισματικής ευελιξίας. Στο σύστημα σταθερών ισοτιμιών του Breton Woods, που το διαδέχθηκε το 1944 (με απόφαση των νικητριών χωρών του πολέμου περιλαμβανομένης και της Ελλάδας, απόφαση που αφορούσε και τη δημιουργία του ΔΝΤ και της Παγκόσμιας Τράπεζας με διοικητή Ευρωπαίο και Αμερικανό αντίστοιχα), οι συναλλαγματικές ισοτιμίες ήταν συνδεδεμένες με το δολάριο. Αυτό διατηρούσε σταθερή ισοτιμία με τον χρυσό και επέτρεπε στις χώρες κάποιο βαθμό ελέγχου επί των νομισματικών τους συνθηκών. Το σύστημα που ισχύει από το 1971 –κυρίως γιατί οι ΗΠΑ αρνήθηκαν να υποτάξουν τις εγχώριες πολιτικές τους σε σταθερή ισοτιμία δολαρίου/χρυσού– δεν υπάγεται σε κανέναν από τους περιορισμούς αυτούς.

Λόγω και της ευρείας διεθνούς χρήσης του ως συναλλαγματικού αποθέματος, το δολάριο ΗΠΑ εξακολουθεί να κυριαρχεί στις διεθνείς συναλλαγές, παρά τη μείωση του μεριδίου του από το 1999 με την εισαγωγή στις χρηματαγορές του ευρώ, δεύτερου σε μέγεθος συναλλαγματικού νομίσματος παγκοσμίως.[2] Υψηλό, λοιπόν, ποσοστό του χρέους των ΗΠΑ διοχετεύεται υπό τη μορφή χαρτονομίσματος και κρατικών ομολόγων σε άλλες χώρες οι οποίες καθίστανται ευάλωτες στις μεταβολές της εγχώριας νομισματικής πολιτικής των Ηνωμένων Πολιτειών που παράγουν το 20% περίπου του παγκόσμιου εισοδήματος. Αυτό ανησυχεί τις αναδυόμενες οικονομίες (BRIC και Νότια Αφρική) που ζητούν να περιοριστεί ο ρόλος του δολαρίου στις διεθνείς χρηματοπιστωτικές αγορές και να αναδιαρθρωθεί το διεθνές νομισματικό σύστημα με ενίσχυση της δικής τους θέσης,[3] ενώ η πρόσφατη κρίση υποσκάπτει σοβαρά τον μύθο της δυτικής οικονομικής ευρωστίας.[4] Οι ανησυ-

2. Με παγκόσμια αποθέματα ξένου συναλλάγματος $8,4 τρις (14% του παγκοσμίου ΑΕΠ), το μερίδιο του δολαρίου στις συναλλαγές ξένου συναλλάγματος είναι 84%, στα διεθνή αποθεματικά 59%, στις τραπεζικές καταθέσεις 51% (περιλαμβανομένου του Χονγκ-Κονγκ αλλά όχι της υπόλοιπης Κίνας) και στις πωλήσεις ομολόγων 44%· βλ. IMF, *International Statistics*, Washington DC, Νοέμβριος 2010.

3. Σε δημοσκόπηση του Bloomberg (Μάιος 2011) μεταξύ 1.263 επενδυτών, διαπραγματευτών συναλλάγματος και αναλυτών, το 57% προβλέπει ότι μέχρι το 2016 το γουάν θα είναι μετατρέψιμο σε διεθνή νομίσματα και θα αποτελεί διεθνές αποθεματικό νόμισμα.

4. Η Παγκόσμια Τράπεζα εκτιμά ότι για να αμβλυνθούν οι έντονες χρηματοπιστωτικές ανισορροπίες, στο νέο διεθνές νομισματικό σύστημα πρέπει να συνδεθούν όχι μόνο το δολά-

χίες εντάθηκαν με την προειδοποίηση των διεθνών οίκων αξιολόγησης για πιθανή υποβάθμιση της αμερικανικής οικονομίας (19/04/2011).[5] Με την τιμή του χρυσού να έχει φτάσει στα υψηλότερα ιστορικά επίπεδα ($1.537) στα τέλη Μαΐου 2011, εκφράζονται φόβοι ότι οι ΗΠΑ κινδυνεύουν χάσουν τη βαθμολογία ΑΑΑ που είναι καθοριστική για να δανείζονται στις διεθνείς αγορές με επιτόκια κάτω του 3%. Εκτιμάται επίσης ότι, δίχως αλλαγή πολιτικής, οι Ηνωμένες Πολιτείες θα αντιμετωπίσουν τα προσεχή χρόνια έντονη κρίση δημοσιονομικού ελλείμματος και δημοσίου χρέους, παρόμοια με εκείνη των χωρών στην περιφέρεια της Ευρωζώνης.

Η Κίνα, δεύτερη χώρα διεθνώς ως προς το ΑΕΠ και πρώτη σε μια δεκάδα άλλους οικονομικούς δείκτες, έχει «κλειδώσει» το νόμισμά της με το δολάριο (το ακολουθεί, δηλαδή, αυτόματα σε κάθε υποτίμησή του), με αποτέλεσμα την υποτίμηση του γουάν κατά 20% τα τελευταία χρόνια. Επειδή όμως κατέχει 1,3 τρισεκατομμύρια δολάρια σε κρατικά ομόλογα των ΗΠΑ, το 40% των περίπου των άνω των $3 τρισεκατομμυρίων συνολικών συναλλαγματικών της διαθεσίμων –τα μεγαλυτέρα διεθνώς–, εκφράζει έντονη ανησυχία για τη συνεχή έκδοση χαρτονομίσματος σε δολάρια. Ζητεί δε επισήμως από τις ΗΠΑ να προστατεύσουν τα συμφέροντα των ομολογιούχων τους. Η ανατίμηση του γουάν κατά άνω του 15%, την οποία ζητούν επίμονα οι Ηνωμένες Πολιτείες και άλλες χώρες προκειμένου να εξισορροπηθούν οι ανισορροπίες παγκοσμίως, δεν συμφέρει ούτε τις ξένες εταιρείες στην Κίνα που είναι υπεύθυνες για το ήμισυ περίπου των εξαγωγών της. Υψηλά αποθέματα σε δολάρια είχε και η δεύτερη διεθνώς Ιαπωνία ($908 δισεκατομμύρια),[6] πριν από τον πρόσφατο σεισμό, το τσουνάμι και τις πυρηνικές καταστροφές που ακολούθησαν (Μάρτιος 2011). Οι ανισορροπίες στο παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό σύστημα έχουν εξελιχθεί σε χρόνιο πρόβλημα.

ριο, το ευρώ και η στερλίνα, όπως μέχρι τώρα, αλλά και το γουάν. Να εξεταστεί επίσης η συμμετοχή του χρυσού ως διεθνούς σημείου αναφοράς σχετικά με τις προσδοκίες της αγοράς για τον πληθωρισμό, τον αποπληθωρισμό και τις εξελίξεις στις συναλλαγματικές ισοτιμίες. Στη σύνοδο του G20 (31/03/2011) διαμορφώθηκαν οι κανόνες εντοπισμού και περιορισμού των χρηματοπιστωτικών ανισορροπιών, καθώς και η αντιμετώπιση του προβλήματος των ισοτιμιών. Με την τεχνική δε υποστήριξη του ΔΝΤ οργανώνεται μια συγκεκριμένη διαδικασία για τον περιορισμό του κινδύνου μελλοντικών κρίσεων· βλ. Ελ. Λουρή-Δενδρινού, «Οι παγκόσμιες ανισορροπίες και η στρατηγική πρόληψής τους», *Τάσεις 2011*, Allmedia, Αθήνα 2011.

5. Η έλλειψη εμπιστοσύνης στους ολιγάριθμους διεθνείς οίκους αξιολόγησης των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων και των οικονομιών τονίζει την ανάγκη δημιουργίας ενός νέου οργανισμού αξιολόγησης, υπό την αιγίδα του G20.

6. Στοιχεία αμερικανικού υπουργείου Οικονομικών, 16/05/20111.

Η ύπαρξη διαθέσιμων κεφαλαίων με χαμηλό επιτόκιο από τις πλούσιες αποταμιεύσεις της Κίνας, της Ιαπωνίας και της Γερμανίας ενθάρρυνε τη χορήγηση δανείων στις αγορές μειωμένης πιστωτικής εξασφάλισης [subprimes] σε ακίνητα και άλλα περιουσιακά στοιχεία που προϋπέθεταν ικανοποιητική ζήτηση στις αγορές εργασίας και υψηλούς αναπτυξιακούς ρυθμούς για την εξυπηρέτησή τους. Προέτρεπε επίσης σε αποθεματοποίηση μεγάλων ποσοτήτων βασικών αγαθών (τροφίμων, διαφόρων μετάλλων) με την προοπτική ανατιμήσεών τους όταν θα εμφανίζονταν ενδείξεις μεταβολής της οικονομικής συγκυρίας.

Τα πιστωτικά ιδρύματα που συχνά απέφευγαν τους νομίμους ελέγχους αναπτύσσοντας μεγάλη εξωλογιστική δραστηριότητα, τιτλοποιούσαν [securitized] τα συμβόλαια των γενναιόδωρων αυτών δανείων και διέθεταν τους σχετικούς τίτλους διεθνώς. Όταν, λοιπόν, άρχισε να εκδηλώνεται αδυναμία εξυπηρέτησης των δανείων κατέρρευσαν πολλά μεγάλα πιστωτικά ιδρύματα, όπως η Lehman Brothers και το AIG στις ΗΠΑ (φθινόπωρο 2008). Η εσπευσμένη κρατική αντίδραση για τη διάσωσή τους οδήγησε στην περαιτέρω αύξηση του δημοσίου χρέους, δίχως όμως να αποτρέψει την επέκταση της χρηματοπιστωτικής κρίσης σε πολλές άλλες χώρες. Ο περιορισμός των πιστώσεων σε όλες σχεδόν τις αναπτυγμένες οικονομίες για την αντιμετώπιση της πιστωτικής κρίσης, οι διεθνείς χρηματοοικονομικές ανισορροπίες και η υπερβολική εμπιστοσύνη στην αυτορύθμιση των αγορών ήταν από τις κύριες αιτίες που προκάλεσαν την απότομη μείωση των αναπτυξιακών ρυθμών το 2008 και το 2009 και την παγκόσμια οικονομική ύφεση.

β. Από την ύφεση στην ασταθή ανάκαμψη

Στις αρχές του 2011 οι περισσότερες από τις χώρες του αναπτυγμένου κόσμου που επλήγησαν από την ύφεση ανακάμπτουν, ενισχυόμενες και από τη συνεχιζόμενη ανανέωση των αποθεμάτων στις επιχειρήσεις. Η παγκόσμια οικονομία αναπτύσσεται με τον σχετικά ικανοποιητικό ετήσιο ρυθμό 4% περίπου τα τελευταία τρία χρόνια, ο οποίος, σε υψηλό βαθμό, οφείλεται και στη διατήρηση ταχύρρυθμης ανόδου σε μεγάλες αναδυόμενες οικονομίες (προβλέψεις διαφόρων διεθνών οργανισμών). Το υψηλό όμως δημόσιο χρέος των περισσότερων χωρών (γύρω στο 100% του ΑΕΠ) μεταλλάσσει βαθμιαία την οικονομική ύφεση σε κρίση χρέους με μακροχρόνια διάρκεια και καθιστά την ανάκαμψη ασταθή.

Με βάση κυρίως την πιστωτική χαλάρωση (η Fed έχει εκδώσει περίπου $2 τρις τα τελευταία δύο χρόνια), η οικονομία των ΗΠΑ προβλέπεται να αναπτυ-

χθεί με ρυθμό 3% περίπου το 2011. Δεν επιτυγχάνεται όμως ακόμη αισθητή μείωση της ανεργίας των 15 εκατομμυρίων ατόμων, ενώ η ενίσχυση της ζήτησης με κρατικά κεφάλαια προκαλεί δημοσιονομικό έλλειμμα $1,4 τρις (για τρίτο κατά σειράν έτος το έλλειμμα βρίσκεται άνω του ενός τρισεκατομμυρίου δολαρίων) και δημόσιο χρέος $14,24 τρις (10,8% και σχεδόν 100% του ΑΕΠ αντίστοιχα) τα οποία είναι δύσκολο να διατηρηθούν σε βάθος χρόνου. Το χρέος είναι κοντά στα επιτρεπόμενα από τον νόμο όρια, αλλά με τις σημερινές τάσεις προβλέπεται ανοδική πορεία του μέχρι και το 2016.[7]

Αντίθετα, η Κίνα, που εδώ και τριάντα χρόνια αναπτύσσεται με μέσο ετήσιο ρυθμό 8% περίπου,[8] περιορίζει τη χαλαρή μέχρι τώρα πιστωτική της πολιτική για να αντιμετωπίσει τον πληθωρισμό (5,3% τον Απρίλιο 2011), επιβάλλοντας πρόσφατα (20/5/2011) στις περισσότερες τράπεζες να διατηρούν ως αποθεματικά το 21% των καταθέσεων. Φέρεται δε διατεθειμένη να αυξήσει την ευελιξία ως προς την ανατίμηση του γουάν, με προγράμματα δημιουργίας 9 εκατομμυρίων νέων θέσεων εργασίας ετησίως, μείωση των μεγάλων εισοδηματικών ανισοτήτων και εφαρμογή νέου οικονομικού υποδείγματος που θα βασίζεται περισσότερο στην εσωτερική ζήτηση, περιορίζοντας την εξάρτηση από τις εξαγωγές.[9]

Αν και οι σοβαρές μακροοικονομικές ανισορροπίες στην Ευρωζώνη δεν φαίνεται να επηρεάζουν τον υψηλό αναπτυξιακό ρυθμό στη Γερμανία (γύρω στο 4% του ΑΕΠ το 2010, με προβλέψεις για άνω του 2,5% και 2,1% το 2011 και 2012 αντίστοιχα), προκαλούν μεγάλες δυσχέρειες στις περιφερειακές χώρες: Ιρλανδία, Πορτογαλία και Ελλάδα,[10] όπως εξετάζεται πιο κάτω.

7. IMF, *April Report*, Washington DC, Απρίλιος 2011. Βλ. και «Reuters Report», *Η Καθημερινή*, 11/01/2011.

8. Με ΑΕΠ $5,88 τρις, η Κίνα παράγει τώρα το 14% του παγκόσμιου βιομηχανικού προϊόντος, έναντι 3% το 1990. Το κατά κεφαλήν όμως εισόδημα των κατοίκων της, $7.400, ανέρχεται ακόμη στο ένα πέμπτο περίπου εκείνου των ΗΠΑ και της Ιαπωνίας.

9. Επίσημη ανακοίνωση των κινεζικών αρχών, 5/3/2011. Μελέτη των Asia Society και Woodrow Wilson International Center for Scholars, με τίτλο «Report on Chinese Investment», που δημοσιοποιήθηκε στην Ουάσιγκτον στις 4 Μαΐου 2011, εκτιμά ότι σε μια δεκαετία η Κίνα θα επενδύσει έως και $2 τρις στις ΗΠΑ.

10. IMF, *April Report*, ό.π.

3. ΕΛΛΕΙΜΜΑ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ ΣΤΗΝ Ε.Ε. ΚΑΙ ΜΑΚΡΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΑΝΙΣΟΡΡΟΠΙΕΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΖΩΝΗ

α. Εδραίωση των θεσμών

Με την υψηλή ανεργία και την προϊούσα γήρανση του πληθυσμού, η οικονομική ανάπτυξη των περισσότερων κοινοτικών χωρών δεν επαρκεί τα τελευταία χρόνια για τη διατήρηση του υψηλού επιπέδου ζωής και τη συντήρηση του κοινωνικού κράτους, όπως αυτό εξελίχθηκε μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Προσαρμόζοντας όμως το θεσμικό της πλαίσιο στις μεταβαλλόμενες πολιτικές και οικονομικές συνθήκες, η Ε.Ε. εδραιώνει την ένταξή της στην παγκόσμια κοινότητα.

Με περίπου $17 τρις ΑΕΠ, 20% ανώτερο εκείνου των ΗΠΑ, η Ε.Ε. των 27 είναι επίσης πρώτη στο διεθνές εμπόριο, αυξάνοντας τη διεθνή επιρροή της. Στη διάρκεια των 55 ετών από την ίδρυσή της υπερ-τετραπλασίασε τον αριθμό των αρχικών μελών, η Εσθονία εντάχθηκε ως 17ο μέλος στην ΟΝΕ από 01/01/2011, και οι υποψήφιες Κροατία και Ισλανδία βρίσκονται κοντά στην πλήρη ένταξη. Πολλές άλλες χώρες των δυτικών Βαλκανίων διαπραγματεύονται την ένταξη και από τον Ιούνιο του 2010, η εκτός Ε.Ε.-27 Σερβία απαιτεί από τους κοινοτικούς πολίτες μόνο αστυνομική ταυτότητα για είσοδο και παραμονή τριών μηνών. Ασκείται όμως κριτική ότι με την έμφαση στη διεύρυνση έχει παραμεληθεί η εμβάθυνση της Ένωσης, η ενίσχυση δηλαδή των ομόσπονδων χαρακτηριστικών της και η άνοδος στο επίπεδο αλληλεγγύης.

Η οικονομική ύφεση και η συνεχιζόμενη κρίση χρέους επιτάχυναν τις προγραμματισμένες μεταρρυθμίσεις για ολοκλήρωση της Συνθήκης της Λισαβόνας από όλες τις κοινοτικές χώρες, μετά το δεύτερο δημοψήφισμα στην Ιρλανδία το 2009, την εκλογή προέδρου του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και υπεύθυνης επί των Εξωτερικών Υποθέσεων, και την ανάπτυξη από την Κομισιόν ικανοποιητικής δραστηριότητας τόσο εντός της Ε.Ε. όσο και διεθνώς. Διαμορφώνονται επίσης νέοι θεσμοί και αναζητούνται τρόποι δημιουργίας ενός καθολικού μηχανισμού αντιμετώπισης της πρόσφατης κρίσης στη βάση μιας οικονομικής και πολιτικής διακυβέρνησης, ενώ παραμένουν ακόμη οι σοβαρές προκλήσεις στην οργανωτική διάρθρωση.

β. Έλλειμμα διακυβέρνησης

Η αδυναμία εκπροσώπησης με ενιαίο τρόπο στις διεθνείς συναντήσεις (εκτός εκείνων του G20), θέτει την Ε.Ε. των 27 σε μειονεκτική θέση έναντι των

λοιπών μεγάλων οικονομικών οντοτήτων (ΗΠΑ, Κίνας, Ρωσικής Ομοσπονδίας). Με την πρόσφατη δε γενικευμένη αναταραχή στον αραβικό κόσμο και την έκρηξη εμφυλίου πολέμου στη Λιβύη (Μάρτιος 2011), αποδείχθηκε ότι δεν έχουν ακόμη ωριμάσει οι συνθήκες για κοινή εξωτερική πολιτική.

Οι πόλεμοι στο Ιράκ και το Αφγανιστάν είχαν από χρόνια οδηγήσει σε αυξημένη εισροή παράνομων μεταναστών στα νοτιοανατολικά σύνορα της Ε.Ε. την οποία δεν μπόρεσε να αποτρέψει ούτε η δραστηριοποίηση της Fronxtex (κοινοτική δύναμη ανάσχεσης). Η πρόσφατη δε αναταραχή προκαλεί μαζική εισροή ατόμων που ζητούν πολιτικό άσυλο στις μεσογειακές κοινοτικές χώρες, οι οποίες δεν μπορούν να εξασφαλίσουν σε τόσο μεγάλους πληθυσμούς ικανοποιητική περίθαλψη και, στη συνέχεια, οικονομική και κοινωνική ενσωμάτωση. Εάν όμως επιτραπεί στους παράνομους μετανάστες να διολισθήσουν σε άλλες κοινοτικές χώρες, επικρεμάται η αποβολή των χωρών υποδοχής από τη Συνθήκη Σένγκεν.[11]

Η Ιταλία προσπάθησε να ξεπεράσει το αδιέξοδο, τον περασμένο Απρίλιο, χορηγώντας βίζα σε 20.000 παράνομους Τυνήσιους για είσοδο στη Γαλλία η οποία αντέδρασε έντονα. Το γενικότερο θέμα που εξετάζεται ήδη από την Κομισιόν είναι κατά πόσον χρειάζεται να αναθεωρηθεί επιλεκτικά η Συνθήκη του Σένγκεν, μία από τις μεγάλες κατακτήσεις της Ε.Ε. για την ελεύθερη διακίνηση των πολιτών της. Να ανασταλεί δηλαδή προσωρινά το δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας για τις χώρες που δεν μπορούν να ελέγξουν αποτελεσματικά τα σύνορά τους, όπως προβλέπεται για λόγους εθνικής ασφαλείας (εισροή χούλιγκαν σε αθλητικές συναντήσεις κ.ά.). Στη λύση του προβλήματος θα συνέβαλλε ασφαλώς και η ανάληψη από όλες τις κοινοτικές χώρες του οικονομικού και διοικητικού κόστους της νέας αυτής πρόκλησης.

Επιπλέον, η κατάρτιση και εφαρμογή του κρατικού προϋπολογισμού από κάθε χώρα-μέλος της Ευρωζώνης παρεμποδίζει την άσκηση κοινής δημοσιονομικής πολιτικής. Η ανεξάρτητη από πολιτικές παρεμβάσεις Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) που στηρίζει το ευρώ (Συνθήκες Ρώμης 1990 και Μάαστριχτ 1991) δεν έχει εποπτικές, οικονομικές και αρμοδιότητες έκδοσης νέου χαρτονομίσματος, όπως η αντίστοιχη Fed στις ΗΠΑ, ή αγοράς κρατικών ομολόγων των αδύναμων κρατών-μελών (αν και, σε περιορισμένο βαθμό, την εφαρμόζει ατύπως). Ούτε προβλέφθηκε ένας κεντρικός μηχανισμός

11. Με τη δέσμευση των κοινοτικών χωρών για κοινή συμπεριφορά απέναντι στους αιτούντες άσυλο (Σύμβαση Δουβλίνου 1990) ολοκληρώθηκε η Συνθήκη Σένγκεν (1985) για ελεύθερη διακίνηση των πολιτών στον κοινοτικό χώρο. Η αρχική σύμβαση (Δουβλίνο ΙΙ) μετατράπηκε το 2003 ορίζοντας ένα μόνο κράτος υπεύθυνο για την εξέταση μιας αίτησης ασύλου.

μακροοικονομικής πολιτικής με ομοιόμορφους κανόνες φορολογίας και δημοσιονομικών δαπανών, στο πλαίσιο μιας οικονομικής διακυβέρνησης στην Ευρωζώνη. Η μοναδική δε θεσμική πρόβλεψη, το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης (ΣΣΑ) για ανώτατο δημοσιονομικό έλλειμμα και δημόσιο χρέος 3% και 60% του ΑΕΠ αντίστοιχα, δεν τηρήθηκε από καμιά χώρα-μέλος (πλην Λουξεμβούργου). Το δημόσιο χρέος της Γερμανίας, επί παραδείγματι, ανήλθε στο 83% του ΑΕΠ το 2010. Με την πρόσφατη δίδυμη οικονομική και κρίση δημοσίου χρέους αποκαλύφτηκαν οι κίνδυνοι από τις θεσμικές αυτές ατέλειες.

Από την ΟΝΕ ωφελήθηκαν κυρίως οι πιο ανταγωνιστικές χώρες και, ιδιαίτερα, η Γερμανία που πέτυχε και τη συγκατάθεση της Γαλλίας για τη συνένωση με την Ανατολική Γερμανία το 1990 και την εκπροσώπησή τους ως ενιαίο κράτος στην Ε.Ε. Επιπλέον, η ισοτιμία του ευρώ είναι υποτιμημένη, σε σύγκριση με την ανταγωνιστικότητα της γερμανικής οικονομίας. Προβάλλεται ο ισχυρισμός ότι η Γερμανία «θυσίασε» το σταθερό μάρκο, το σύμβολο της γρήγορης ανοικοδόμησής της μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Εάν όμως το διατηρούσε, θα ήταν ανατιμημένο στις διεθνείς αγορές, περιορίζοντας το ανταγωνιστικό της πλεονέκτημα. Ο ευρωπαϊκός Βορράς έχει τόσα πλεονάσματα όσα ελλείμματα έχει ο Νότος, το εμπορικό ισοζύγιο της Ευρωζώνης είναι ισορροπημένο και το ισοζύγιο υπηρεσιών πλεονασματικό, ενώ το συνολικό δημοσιονομικό της έλλειμμα ανέρχεται μόνο στο 4,5% του συνολικού ΑΕΠ, έναντι 10% στις ΗΠΑ και 8% στην Ιαπωνία. Εντούτοις, τα μεγάλα εμπορικά πλεονάσματα στο γερμανικό ισοζύγιο πληρωμών (6,7% του ΑΕΠ το 2010) που, κατά κύριο λόγο, προωθούν την ανάπτυξη, προκύπτουν, εκτός από τις μεγάλες επενδύσεις σε υλικό και ανθρώπινο κεφάλαιο, και από το υποτιμημένο ευρώ σε σχέση με την υψηλή ανταγωνιστικότητα της οικονομίας της. Εκτός ευρώ, το γερμανικό μάρκο θα ήταν κατά 30%-40% ακριβότερο, εξουδετερώνοντας κάθε ανταγωνιστικό πλεονέκτημα για τις εξαγωγές. Τα μεγάλα πλεονάσματα της Γερμανίας προκαλούν ελλείμματα και υψηλό δημόσιο χρέος στις λοιπές ευρωπαϊκές χώρες, με τις περιφερειακές, Ελλάδα, Ιρλανδία, Ισπανία και Πορτογαλία, να πλήττονται ιδιαίτερα.[12] Οι δυσχέρειες των χωρών της περιφέρειας να εξυπηρετήσουν τα χρέη τους αντικατοπτρίζει τη δομική εσωτερική αδυναμία της ΟΝΕ και επιβάλλει μια αναδιάταξη στο οργανωτικό της σύστημα με έντονο αναδιανεμητικό χαρακτήρα.

Όπως και στο παρελθόν, όταν κάθε μεγάλη εσωτερική μεταρρύθμιση και

12. IMF, *April Report*, ό.π.

η διεύρυνση του ελεύθερου εμπορίου συνδυάζονταν με τη θεσμοθέτηση ενός δικτύου κοινωνικής προστασίας για όσους θίγονταν από τη νέα κατάσταση, η Γερμανία και οι άλλες πλούσιες κοινοτικές χώρες (Γαλλία, Δανία, Λουξεμβούργο, Ηνωμένο Βασίλειο, Ολλανδία, Σουηδία, Φινλανδία) χρηματοδοτούν τη Μεσογειακή Πολιτική, τα Διαρθρωτικά Πλαίσια Στήριξης και την Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ). Από αυτές ωφελούνται κυρίως οι πιο αδύναμες κοινοτικές χώρες αλλά και οι πλουσιότερες, που διεξάγουν τα δύο τρίτα του εξαγωγικού τους εμπορίου στο εσωτερικό της Ε.Ε. (64% η Γερμανία, 65% η Ελλάδα, αν και η συμμετοχή των χωρών της περιφέρειας είναι περιορισμένη εξαιτίας του μικρού μεγέθους τους). Ενώ όμως ήταν φανερό ότι οι λιγότερο ανταγωνιστικές χώρες δεν αξιοποιούσαν επαρκώς τη βοήθεια για τον οικονομικό εκσυγχρονισμό και την άνοδο της ανταγωνιστικότητας που θα απέτρεπαν την υπερχρέωσή τους, η γενναιόδωρη πολιτική αλληλεγγύης δεν συνοδεύτηκε από τους απαραίτητους μηχανισμούς αξιοποίησης της παρεχόμενης βοήθειας, με την εφαρμογή αυστηρής νομισματικής πολιτικής η οποία θα οδηγούσε σε μεγαλύτερη σύγκλιση. Σε υψηλό βαθμό η αναδιανομή του πλούτου γίνονταν από την αγορά, με τα γνωστά αποτελέσματα. Υποστηρίζεται ότι με τη νέα κατάσταση στην Ευρωζώνη, το ευρώ έγινε μέρος του προβλήματος αντί για ασπίδα προστασίας των οικονομιών των κρατών-μελών της, πράγμα που θέτει τους πολιτικούς ενώπιον της πρόκλησης να δημιουργήσουν νέους μηχανισμούς προκειμένου να αντιμετωπίσουν την κρίση.

Προκύπτει όμως το δίλημμα εάν πρέπει αυξηθεί η βοήθεια στις πιο αδύναμες χώρες προτού αυτές προχωρήσουν στις απαραίτητες μεταρρυθμίσεις για τη δημοσιονομική εξυγίανση. Παρόμοιο δίλημμα αντιμετωπίζει και η ΕΚΤ η οποία ελέγχει μόνο τις τράπεζες τις οποίες και δανείζει (όχι το Δημόσιο): Χαλαρή πιστωτική πολιτική χαμηλού επιτοκίου για την κατοχύρωση της ανάκαμψης στην Ευρωζώνη ή μια πιο περιοριστική πολιτική η οποία θα αναχαιτίσει τις πληθωριστικές πιέσεις; Με την εκτίμηση ότι ο γενικός πληθωρισμός –2,7%, πάνω από το ανώτατο όριο 2% που έχει θέσει– θα έχει μακροχρόνιο χαρακτήρα προκαλώντας πρόσθετες πιέσεις και μισθολογικές αυξήσεις, η ΕΚΤ αύξησε το επιτόκιο στο 1,25% (Απρίλιος 2011), από τα ιστορικά χαμηλά επίπεδα του 1% τα τελευταία τρία χρόνια.

γ. Μέτρα και προτάσεις πολιτικής

Το 2010 εφαρμόστηκαν σημαντικά διαρθρωτικά μέτρα μείωσης των μακροοικονομικών ανισοτήτων, ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας και περιορι-

σμού των διοικητικών ατελειών. Τον Μάρτιο του 2011 αποφασίστηκαν επί της αρχής περισσότερα. Με τις τελικές αποφάσεις που προβλέπονται στην προσεχή κοινοτική σύνοδο κορυφής (Ιούνιος 2011), η Ευρωζώνη θα έχει πραγματοποιήσει μια σημαντική πρόοδο στη βαθμιαία εξέλιξή της σε ένωση αλληλεγγύης και μεταβίβασης κεφαλαίων με αναδιανεμητικές πολιτικές. Αυτό βέβαια προϋποθέτει ότι θα αποφευχθούν έντονες κοινωνικές αντιδράσεις και θα προσαρμοστεί, όπου χρειάζεται και σε σύντομο χρονικό διάστημα, η κατανάλωση στις παραγωγικές επιδόσεις κάθε οικονομίας.

Τον Μάιο του 2010 δημιουργήθηκε ο «προσωρινός» Ευρωπαϊκός Οργανισμός Στήριξης [EFSF, European Financial Stability Facility] με κεφάλαιο 750 δισεκατομμύρια ευρώ από την Κομισιόν, το ΔΝΤ και τις χώρες της Ευρωζώνης πλην Σλοβακίας. Χορηγήθηκαν αμέσως δάνεια 110 και 85 δισεκατομμυρίων ευρώ σε Ελλάδα και Ιρλανδία και, αργότερα (8/4/2011), 78 δισεκατομμυρίων ευρώ στην Πορτογαλία, με σχετικά ευνοϊκούς όρους: επιτόκια κάτω του 5% και συνολικά χρόνια 10 αποπληρωμής. Σύντομα αποδεσμεύτηκαν άλλα 400 δις ευρώ για δάνεια και εγγυήσεις στις αδύναμες χώρες.[13] Η Ευρωπαϊκή Τραπεζική Αρχή (EBA), ο νέος οργανισμός επιτήρησης των τραπεζών που θα εποπτεύει και την νέα προσομοίωση αντοχής [stress test, Ιούνιος 2011], καλείται να συμβάλει στη συστηματική αντιμετώπιση των νέων αυτών προκλήσεων.

Αποφασίστηκε επίσης, επί της αρχής, ότι από το 2013:

α) Τον EFSF θα διαδεχτεί ένας μόνιμος Μηχανισμός Στήριξης (ΕΜΣ) των δημοσιονομικών ελλειμμάτων ο οποίος έλειπε από τη συμφωνία για την ΟΝΕ και, μεταξύ άλλων, θα αγοράζει κρατικά ομόλογα των χωρών-μελών. Η ένταξη όμως σε αυτόν συνεπάγεται μεγαλύτερη εκχώρηση εθνικής κυριαρχίας επί της δημοσιονομικής πολιτικής και τροποποίηση της συνθήκης του Μάαστριχτ με έγκριση από το κοινοβούλιο κάθε χώρας-μέλους, ενώ κάθε χώρα που επιδιώκει την ένταξή της σε αυτόν θα πρέπει πρώτα να αναδιαρθρώσει τα δάνειά της. Με την πρόσφατη δε άνοδο της επιρροής των ευρωσκεπτικιστών στην Ευρώπη έχει κλονιστεί σοβαρά η μέχρι πρότινος βεβαιότητα για τη συμμετοχή των κοινοτικών χωρών με αξιολόγηση ΑΑΑ (Γερμανία, Μεγάλη Βρετανία, Γαλλία, Ολλανδία, Αυστρία, Φινλανδία).

β) Θα δημιουργηθεί το Σύμφωνο Euro Plus (ΣτΕ, όπως μετονομάστηκε

13. Σοβαρό πρόβλημα ενδέχεται να προκύψει εάν ζητήσει δάνειο και η Ισπανία, η οποία συμβάλλει κατά 11% στο εισόδημα της Ευρωζώνης, έναντι 6,5% του συνόλου των λοιπών τριών χωρών. Το δημοσιονομικό της έλλειμμα ανέρχεται στο 6,2% του ΑΕΠ αλλά οι τράπεζές της κατέχουν κρατικά ομόλογα Πορτογαλίας αξίας 100 δις ευρώ.

το Σύμφωνο Ανταγωνιστικότητας), με μια διακυβερνητική απόφαση που δεν χρειάζεται να ψηφιστεί στα κοινοβούλια. Για την αλλαγή της δομής της οικονομίας και την προώθηση νέας κουλτούρας μέσω του Συμφώνου θα θεσπιστούν αυστηροί όροι οι οποίοι καλύπτουν ευρύ φάσμα οικονομικών, διοικητικών και πολιτικών μεταρρυθμίσεων, από τη δημοσιονομική εξυγίανση και πειθαρχία σε όλες τις χώρες-μέλη, τη στενότερη παρακολούθηση των εθνικών οικονομιών και των δημοσιονομικών πολιτικών, και την προέγκριση και επιτήρηση των εθνικών προϋπολογισμών από το ευρωπαϊκό κέντρο, μέχρι τον καθορισμό των κατευθυντήριων αρχών της οικονομίας, την προώθηση της διοικητικής και οικονομικής αποτελεσματικότητας, την ομοιομορφία στις οργανωτικές δομές και τη συστηματική παρακολούθηση δεικτών που αφορούν στη συνολική παραγωγικότητα κάθε χώρας.

Εξαιτίας και των πιεστικών αιτημάτων διαφόρων κυβερνήσεων για την ικανοποίηση εθνικών αιτημάτων, η Κομισιόν θα διατηρήσει το δημοσιονομικό έλεγχο στα κράτη-μέλη. Θα καθιερωθούν επίσης περιστασιακές σύνοδοι κορυφής της Ευρωζώνης και άλλων χωρών που δέχθηκαν εθελοντικά να υπογράψουν το ΣτΕ (Δανία, Πολωνία, Σουηδία). Η Σύνοδος Κορυφής της Ευρωζώνης δεν θα θεσμοθετεί, δηλαδή δεν θα δημιουργηθεί εντός της Ε.Ε. μια ένωση των πιο αναπτυγμένων χωρών με εποπτικό ρόλο.

4. Η ΠΟΛΥΠΛΕΥΡΗ ΚΡΙΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

α. Οικονομική ύφεση και κρίση δημοσίου χρέους

Τα τελευταία 35 χρόνια, έως το 2010, ήταν το μεγαλύτερο διάστημα ευημερίας και δημοκρατίας που έχει βιώσει η ελληνική κοινωνία, κατακτώντας ισότιμη θέση στην Ε.Ε. και δημιουργώντας μια αξιόλογη παραγωγική και κοινωνική υποδομή. Οι χρηματικοί πόροι για τη δημιουργία της υποδομής προήλθαν κυρίως από αποταμιεύσεις Ελλήνων με εργασία στην Ελλάδα και το εξωτερικό, αλλά σε υψηλό βαθμό και από κοινοτικές δωρεές και δάνεια από τις διεθνείς αγορές. Από τις αρχές της δεκαετίας του 1980, όμως, τα δάνεια αυξήθηκαν και σε σημαντικό ποσοστό διοχετεύονταν στην κατανάλωση που διαμορφώθηκε βαθμιαία σε επίπεδα σημαντικά ανώτερα από εκείνα της παραγωγής. Αλλά και μεγάλο μέρος της παραγωγής, όπως καταγράφεται από τη στατιστική μέτρηση, ήταν για προϊόντα που βασίζονταν κυρίως στη διανομή δάνειου πλούτου, με ελάχιστη συμβολή στην παραγωγική δυναμικότη-

τα της χώρας, τη γενική ευημερία και την εξαγωγική επίδοση της οικονομίας (υπερβολικός αριθμός μικρών εμπορικών και βιοτεχνικών καταστημάτων, ΜΜΕ, αγροτικών νοικοκυριών, δημοσίων και άλλων κρατικών υπαλλήλων). Θα χρειαστούν μεγάλες προσπάθειες και χρόνος για να μετατραπεί η πλασματική αυτή ανάπτυξη σε πραγματική. Χρειάζεται επίσης σύγκρουση με τις συντεχνίες του δημόσιου τομέα.

Στη βάση της πλασματικής ανάπτυξης καλλιεργήθηκαν, πρώτον, η πεποίθηση σε υψηλό ποσοστό του πληθυσμού ότι η οικονομία πήγαινε καλά και δεν ήταν απαραίτητη η προσαρμογή στις μεταβαλλόμενες οικονομικές και τεχνολογικές συνθήκες. Μεγάλες δυνάμεις του πολιτικού κόσμου ωραιοποιούσαν την κατάσταση και μάχονταν να αποτρέψουν μέτρα εκσυγχρονισμού, όπως οι ιδιωτικοποιήσεις, η παραχώρηση χρήσης λιμανιών κ.ά. σε έλληνες και ξένους επενδυτές. Διακήρυσσαν δε σε όλους τους τόνους ότι το πρόβλημα δεν ήταν η κατανάλωση πάνω από την παραγωγή αλλά η διακράτηση πόρων που υπήρχαν δίχως να χρησιμοποιούνται για την περαιτέρω άνοδο της λαϊκής ευημερίας, ενώ και σοβαρές αναλύσεις απέφευγαν να θίξουν εγκατεστημένες καταστάσεις.[14]

Κατά δεύτερον, καλλιεργήθηκαν έντονες προσδοκίες για ταχύτερους ρυθμούς ανόδου του βιοτικού επιπέδου που προκαλούσαν πιεστικά αιτήματα για ανώτερα εισοδήματα, περιορισμό του χρόνου εργασίας και πεισματική άρνηση σε κάθε απόπειρα απελευθέρωσης από τις πολλαπλές αγκυλώσεις μιας οικονομίας δίχως αυτοδύναμη ανάπτυξη. Και τρίτον, καλλιεργήθηκαν οράματα στην πλειονότητα του εργατικού δυναμικού, ανεξαρτήτως ηλικίας, για μια μόνιμη θέση στο δημόσιο, με βάση και το ισχυρό θεσμικό κίνητρο του σημαντικά ανώτερου από τον ιδιωτικό τομέα δια βίου εισοδήματος, περισσότερων ευκαιριών επαγγελματικής ανόδου και πιο άνετων συνθηκών εργασίας. Αντίθετα από ό,τι συμβαίνει στις πιο αναπτυγμένες χώρες, στην Ελλάδα το δημόσιο προσφέρει και μονιμότητα στην απασχόληση και υψηλότερες απολαβές, ιδιαίτερα στις ΔΕΚΟ. Την επιθυμία για απασχόληση σε αυτό ικανοποιούσαν με πράξεις και παραλείψεις οι πολιτικές ηγεσίες, με αποτέλεσμα ο αριθμός των δημοσίων υπαλλήλων (730.000 στον στενό δημόσιο τομέα) να είναι περίπου έξι φορές μεγαλύτερος εκείνου σε άλλες χώρες, αναλογικά με το μέγεθος του πληθυσμού. Ο ευρύτερος δε δημόσιος τομέας είναι τώρα ο βασικός στυλοβάτης του φθίνοντος σε δύναμη και επιρροή εργατικού συνδικαλισμού που, σε υψηλό βαθμό, συνδιοικεί τους διάφορους δη-

14. Δηλώσεις του Γ. Στουρνάρα, Γενικού Διευθυντή του ΙΟΒΕ, Μάιος 2011.

μοσίους οργανισμούς και πρωταρχικά αγωνίζεται για τη διατήρηση στους προνομιούχους κυρίως υπαλλήλους των «κεκτημένων», ως απόλυτης αξίας. Ενώ οι κυβερνήσεις προσπαθούν ακόμη να κερδίσουν την υποστήριξη των ψηφοφόρων, οι ομάδες ειδικών συμφερόντων αγωνίζονται να διασφαλίσουν και να ενισχύσουν το μερίδιό τους στο κοινωνικό προϊόν. Με την έντονη αντίδρασή τους σε οποιαδήποτε υποχώρηση, καθιστούν την προοπτική μεταρρύθμισης μια εξαιρετικά συγκρουσιακή υπόθεση που περιορίζει τη διάθεση των κυβερνήσεων να στοχεύουν σε μεταρρυθμίσεις.[15]

Η μεγάλη λοιπόν μεταφορά πόρων από την Ε.Ε. είχε και το αρνητικό αποτέλεσμα να ενισχύει την κομματικοκρατία, μετατρέποντας και το υπόδειγμα δημόσιας διοίκησης σε καθολικά ιεραρχικό, με τα χαμηλότερα επίπεδά της να έχουν τελείως δευτερεύοντα ρόλο. Οι δωρεές όμως περικόπτονται και σε δύο-τρία χρόνια προβλέπεται να σταματήσουν τελείως, ενώ τα δάνεια έχουν δημιουργήσει ένα δημόσιο χρέος περίπου 305 δις ευρώ, 120% του ΑΕΠ[16] από 18% που ήταν το 1970. Με την έντονη αυξητική του τάση και την παράλληλη μείωση του ΑΕΠ προβλέπεται να φθάσει το 150% το 2012.[17]

Οι τάσεις αυτές, τις οποίες γνώριζε πλήρως η Κομισιόν (ανακοίνωση κοινοτικού επιτρόπου 26/5/2011) και επισήμανε με αυστηρότητα η Τράπεζα της Ελλάδος, το καλοκαίρι του 2009, δεν προκάλεσαν την απαραίτητη κρατική παρέμβαση. Αντίθετα καταβάλλονταν προσπάθειες, στην αρχή να μην κοινοποιούνται στην Ελλάδα και το εξωτερικό οι αδύνατες πλευρές της οικονομικής δραστηριότητας και, στη συνέχεια, να παρουσιάζεται η οικονομία στα πρόθυρα της χρεοκοπίας.[18] Επιταχύνθηκε έτσι ο ρυθμός αύξησης του δημοσίου χρέους που βαθμιαία απέκτησε μια εσωτερική αυξητική δυναμική από τη διόγκωση των ετήσιων τοκοχρεωλυσίων για την εξυπηρέτησή του (γύρω στα 60 δισεκατομμύρια ευρώ, σχεδόν 25% του ΑΕΠ), προκαλώντας και μια βαθιά δημοσιονομική κρίση.[19]

Άνω των δύο τρίτων από τα τοκοχρεωλύσια για την εξυπηρέτηση του χρέους διοχετεύονται στους δανειστές του εξωτερικού, ενώ τα ασφάλιστρα

15. Στ. Ιωαννίδης, «Η κρίση και το πρόβλημα της διακυβέρνησης στην ελληνική οικονομία», ένθετο *Η Καθημερινή*, 27/05/2011.

16. Ελληνική Στατιστική Αρχή, 25/4/2011.

17. OECD, *OECD Economic Outlook*, 2011, τχ. 1, Organization for Economic Co-operation and Development, Παρίσι, Μάιος 2011.

18. Β. Μαρκεζίνης, *Η Ελλάδα των κρίσεων. Ένα προσωπικό δοκίμιο*, Λιβάνης, Αθήνα 2011.

19. Δ. Σπαρτιώτης - Γ. Στουρνάρας, *Τα θεμελιώδη αίτια της κατάρρευσης των τραπεζών και των χρηματοπιστωτικών αγορών. Η εμπειρία 2007-2008*, Gutenberg, Αθήνα 2010.

πιστωτικού κινδύνου έχουν υπερβεί και τις 1.500 μονάδες βάσης, καθιστώντας απαγορευτικό τον περαιτέρω μακροπρόθεσμο δανεισμό από τις αγορές. Η ελληνική οικονομία δεν θα μπορέσει να καλύψει τις υποχρεώσεις για πληρωμή των τοκοχρεωλυσίων δίχως την εισροή νέων πόρων από πρόσθετα δάνεια, αξιοποίηση της δημόσιας περιουσίας και άλλα μέτρα.

Οι ετήσιοι τόκοι ανέρχονται σε περίπου 15 δις (6,7% του ΑΕΠ), όσα σχεδόν για μισθούς των δημοσίων υπαλλήλων, και το πρωτογενές δημοσιονομικό έλλειμμα (δίχως δηλαδή τους τόκους) σε περίπου 10 δις ευρώ. Και τα δύο εξυπηρετούνται από δανειακούς πόρους, διογκώνοντας περαιτέρω το δημόσιο χρέος σε μια «παγίδα και τυραννία χρέους».[20] Πρόκειται για μια «δημοσιονομική κατοχή δυσβάστακτου χρέους», όπως χαρακτηρίστηκε πρόσφατα στο ελληνικό κοινοβούλιο. Από τα μέσα όμως της δεκαετίας του 1980 ο τότε πρωθυπουργός δήλωνε ότι «καταναλώνουμε περισσότερα απ' όσα παράγουμε και, εάν το χρέος δεν αφανιστεί, θα αφανίσει την Ελλάδα».

Με την έκτακτη δανειακή ενίσχυση της Ε.Ε. και του ΔΝΤ τον Μάιο του 2010 επιβλήθηκε μια δραστική δημοσιονομική προσαρμογή και, από την αλόγιστη σπατάλη δάνειου πλούτου, περάσαμε απότομα στη φάση αποπληρωμής των χρεών. Οι όροι του δανεισμού καταγράφηκαν λεπτομερώς σε ένα σχετικά ισορροπημένο, αν και υπεραισιόδοξο ως προς τις δυνατότητες και την αντοχή του πολιτικού συστήματος πρόγραμμα δράσης, το Μνημόνιο, που έγινε νόμος του κράτους. Στην εφαρμογή του όμως βασίζεται μέχρι σήμερα κυρίως σε ισοπεδωτικές περικοπές εισοδημάτων και κρατικών δαπανών που συνεπάγονται εμβάθυνση της ύφεσης: από αύξηση 1,9% το 2009, το ΑΕΠ μειώθηκε κατά 4,5%, στα 225 δις ευρώ, το 2010 και προβλέπεται περαιτέρω μείωση το 2011 κατά 3% και πλέον.[21]

Το χειρότερο δε είναι πως η οικονομία μπήκε σε ένα φαύλο κύκλο συρρίκνωσης των εισοδημάτων η οποία προκαλεί μείωση της ζήτησης στις εμπορικές αγορές και την αγορά εργασίας, με περαιτέρω μείωση των εισοδημάτων. Αν και πολλές μεταρρυθμίσεις θεωρούνται τελείως απαραίτητες από με-

20. Ch. Hugh Smith, «Why the world is financially doomed», www.oftwominds.com, 2011.

21. Τράπεζα της Ελλάδος, «Έκθεση για τη Νομισματική Πολιτική 2010-2011», Αθήνα Φεβρουάριος 2011 και Τράπεζα της Ελλάδος, «Ετήσια Έκθεση του Διοικητή της Τραπέζης της Ελλάδος», Αθήνα 18/4/2011. Για το 2011 το ΚΕΠΕ προβλέπει μείωση του ΑΕΠ κατά 4% (Απρίλιος 2011), η Κομισιόν κατά 3,5% (Εαρινές Προβλέψεις 2011) και ο ΟΟΣΑ κατά 2,9% (Μάιος 2011). Ο ΟΟΣΑ είναι αισιόδοξος για το 2012 (αύξηση 0,6%) αλλά εκτιμά ότι η ανεργία θα κυμανθεί άνω του 16% του εργατικού δυναμικού το 2011 και το 2012.

γάλο μέρος του πληθυσμού, εκδηλώνονται έντονες αντιδράσεις που θέτουν σοβαρά σε κίνδυνο την κοινωνική συνοχή.[22]

β. Εξυπηρέτηση και μείωση του χρέους

Το δημοσιονομικό έλλειμμα ή πλεόνασμα προσδιορίζει την ονομαστική αύξηση ή μείωση του χρέους αντίστοιχα. Ο λόγος όμως τους χρέους προς το ΑΕΠ εξαρτάται και από την ανάπτυξη ή συρρίκνωση της οικονομίας. Από τα τέλη του 2009 παρατηρείται ραγδαία αύξηση του χρέους ως ποσοστού του ΑΕΠ γιατί και το έλλειμμα παραμένει υψηλό, παρά τη σημαντική μείωσή του τον τελευταίο χρόνο, και η οικονομία παρουσιάζει έντονα αρνητικό ρυθμό στην εξέλιξή της. Με χρέος άνω του 130% του ΑΕΠ απαιτείται ρυθμός οικονομικής ανάπτυξης ανώτερος του μέσου επιτοκίου των δανείων (5% περίπου κατά μέσον όρο), για τη μείωση του λόγου χρέος/ΑΕΠ. Επειδή η επίτευξη του ρυθμού αυτού είναι εξαιρετικά απίθανη στις σημερινές συνθήκες, χρειάζεται να αξιοποιηθούν συστηματικά οι πολλοί άλλοι τρόποι εξοικονόμησης πόρων για τη μείωση του χρέους.

Τεχνικά, για να αντιστραφεί η συνεχιζόμενη διόγκωση του χρέους χρειάζεται μείωση του δημοσιονομικού ελλείμματος, στη συνέχεια η δημιουργία πρωτογενούς πλεονάσματος και, βαθμιαία, η επίτευξη πλεονάσματος του κρατικού προϋπολογισμού. Όταν οι ετήσιες δαπάνες του προϋπολογισμού είναι μεγαλύτερες από τα έσοδά του, το χρέος θα δημιουργηθεί πάλι σε μερικά χρόνια, έστω και εάν υπήρχε τρόπος ολοκληρωτικής απόσβεσής του με δωρεές, έσοδα από την αξιοποίηση της δημόσιας περιουσίας, αναδιάρθρωση ή άλλους τρόπους. Κάθε λοιπόν αίτημα για πρόσθετη βοήθεια προσκρούει στην αδήριτη αυτή πραγματικότητα.

Υπεραισιόδοξη είναι και η ελπίδα ότι, εάν τα επιτόκια περιοριστούν σημαντικά, για παράδειγμα στο 4-5%, το πρόβλημα επιλύεται με την επάνοδο στις διεθνείς αγορές. Εάν αυτό συνέβαινε σε συνθήκες αυξανόμενου χρέους, όπως οι σημερινές, θα επιτάχυνε τον ρυθμό αύξησής του, με αποτέλεσμα τη μετάθεση σε μελλοντικό χρόνο ενός πιο έντονου δημοσιονομικού προβλήματος. Παρότι οι ΗΠΑ, επί παραδείγματι, δανείζονται με επιτόκια χαμηλότερα του 3%, ανησυχούν έντονα για ενδεχόμενη συνέχιση της πιστωτικής χαλάρωσης που έχει οδηγήσει το χρέος σε σχεδόν 100% του ΑΕΠ, όπως ήδη αναφέρθηκε.

22. Ρ. Φακιολάς, «Ύφεση και κρίση δημοσίου χρέους στην ελληνική οικονομία», *Τετράδια Πολιτικής Επιστήμης*, 2011.

Η υψηλή φορολογία στους μισθούς και τις συντάξεις, που εφαρμόζεται τον τελευταίο χρόνο, είναι τεχνικά πιο εύκολη από εκείνη στις επιχειρήσεις η οποία είναι χρονοβόρα γιατί εμπλέκεται κατά κανόνα σε δικαστικές διαδικασίες. Χαρακτηρίζονται όμως και οι δύο από φθίνουσα απόδοση εξαιτίας της προϊούσας ύφεσης που συνεπάγονται. Στη μέχρι τώρα προσπάθεια εξοικονόμησης δαπανών μειώνονται κατά κύριο λόγο οι δημόσιες επενδύσεις. Αυτό έχει έντονα αρνητική επίδραση στην οικονομική δραστηριότητα βραχυπρόθεσμα αλλά και στη μελλοντική ανάπτυξη της οικονομίας, αφού οι δημόσιες επενδύσεις δεν αναπληρώνονται από ιδιωτικές (το ποσοστό της ιδιωτικής αποταμίευσης έχει μειωθεί στο 2% του ΑΕΠ, έναντι 8% προ της κρίσης). Προγραμματίζεται ακόμη η επώδυνη κοινωνικά κατάργηση υπηρεσιών και περικοπή επιχορηγήσεων, κυρίως των πιο δαπανηρών που σχετίζονται με το κοινωνικό κράτος.

γ. Αναδιάρθρωση χρέους και επιστροφή στη δραχμή

Η αναδιάρθρωση μπορεί να γίνει με πολλούς τρόπους,[23] σε ήπια ή δραστική μορφή, αυθαίρετα ή με συναίνεση των πιστωτών (που δεν είναι καθόλου εύκολη γιατί τόσο το χρέος όσο και οι πιστωτές είναι διαφόρων κατηγοριών). Εξαιτίας της μεγάλης εννοιολογικής ευρύτητας του όρου, τα επιχειρήματα υπέρ και κατά της αναδιάρθρωσης μπορεί να είναι εξίσου βάσιμα, ανάλογα με την ειδική έννοια που του αποδίδεται.

Επώνυμοι και μη διακηρύσσουν ότι με συστηματικές μεταρρυθμίσεις και την πρόσφορη αξιοποίηση της δημόσιας περιουσίας η χώρα μπορεί να πετύχει την κανονική αποπληρωμή του χρέους. Το «κούρεμα» που σχετίζεται και

23. Ο όρος αναδιάρθρωση έχει πολλές έννοιες: επιμήκυνση του Μνημονίου κατά 2-4 χρόνια για την πιθανή δημοσιονομική προσαρμογή με ή δίχως πρόσθετους πόρους· επιμήκυνση του χρόνου αποπληρωμής του λοιπού χρέους δίχως τη σύμφωνη γνώμη των πιστωτών που αποτελεί «πιστωτικό γεγονός [credit event]· περικοπή αποτίμησης («κούρεμα»-haircut) της αξίας του χρέους· αγορά με κοινοτικούς πόρους ελληνικών ομολόγων από τη δευτερογενή αγορά με μικρότερη από την ονομαστική τους αξία· οι ομολογιούχοι να αγοράσουν νέα ομόλογα μετά τη λήξη αυτών που κατέχουν· έκδοση νέων ομολόγων με την εγγύηση της Ευρωζώνης για ανταλλαγή με εκείνα που κατέχουν τώρα οι πιστωτές αλλά με επιμήκυνση του χρόνου εξόφλησης και χαμηλότερο επιτόκιο εφόσον θα έχουν κοινοτική εγγύηση· ανταλλαγή βραχυπρόθεσμου χρέους με μακροπρόθεσμο· μονομερής αναδιάρθρωση που ισοδυναμεί με χρεοκοπία, όπως η μη εξόφληση τοκοχρεωλυσίων, η μη καταβολή τόκων για συγκεκριμένα ομόλογα για ορισμένο χρόνο, η οριστική και απόλυτη χρεοκοπία. Η Ευρωζώνη δεν διαθέτει συντεταγμένο μηχανισμό αναδιάρθρωσης για καμία από αυτές τις εναλλακτικές.

με τη συμμετοχή των ιδιωτών επενδυτών στο κόστος διάσωσης, δηλαδή η περικοπή της ονομαστικής αξίας των δανείων από ιδιωτικές τράπεζες, ασφαλιστικά ταμεία και ιδιώτες που έχουν επενδύσει σε τίτλους του ελληνικού δημοσίου, θα είχε βέβαια αρνητικές επιπτώσεις στα περιουσιακά τους στοιχεία. Και καταστροφικές συνέπειες στην πρόσβαση της ίδιας της κυβέρνησης και των επιχειρήσεων στις διεθνείς αγορές κεφαλαίων.[25] Οι ελληνικές τράπεζες και τα ασφαλιστικά ταμεία που έχουν εγγράψει στην ονομαστική τους αξία τα κρατικά ομόλογα και έντοκα γραμμάτια που κατέχουν θα μείωναν την αξία του χαρτοφυλακίου τους και θα χρειάζονταν άμεση κρατική στήριξη για να συνεχίσουν την λειτουργία τους. Υπάρχει επίσης το πρόβλημα που θα προκληθεί από τυχόν εσπευσμένη απόσυρση πολλών τραπεζικών καταθέσεων. Η ΕΚΤ δηλώνει ότι θα αποκλείσει την Ελλάδα από την προεξόφληση εγγυημένων τραπεζικών γραμματίων εάν γίνει έστω και ήπια αναδιάρθρωση του χρέους (18/5/2011). Προσθέτει όμως, όπως και οι άλλοι κοινοτικοί αξιωματούχοι, ότι ενδέχεται να αναθεωρηθεί επί το ευνοϊκότερο η στάση τους, εάν η Ελλάδα σημειώσει προόδους στις μεταρρυθμίσεις.

Παρόμοια περίπου ισχύουν και για τις τράπεζες του σκληρού πυρήνα της Ευρωζώνης που κατέχουν ομόλογα των χωρών της περιφέρειας αξίας 900 δις ευρώ περίπου. Υπενθυμίζεται ότι το ελληνικό δημόσιο χρέος ανέρχεται στο 1,6% του συνολικού της Ευρωζώνης και βαθμιαία μεταβιβάζεται από τους ιδιώτες στις κυβερνήσεις και τις κρατικές τράπεζες. Ιδιαίτερη περίπτωση αποτελεί η Γερμανία, οι τράπεζες της οποίας υπολογίζεται ότι κατέχουν ελληνικά ομόλογα αξίας 40 δις ευρώ περίπου, συγκεντρωμένα κυρίως σε κρατικές και πρόσφατα κρατικοποιημένες τράπεζες. Θα είναι λοιπόν πολιτικά πιο εύκολο για τη γερμανική κυβέρνηση να βοηθήσει τις δικές της τράπεζες, αντί να προσφέρει νέα βοήθεια στην Ελλάδα.

Αν γίνει οποιουδήποτε είδους αναδιάρθρωση, έστω και από μία μόνο χώρα, οι πιστωτές θα αναρωτηθούν ποια θα είναι η επόμενη. Ελλοχεύει δε ο κίνδυνος αύξησης της αβεβαιότητας και κερδοσκοπίας στις αγορές, με αρνητικές συνέπειες στις υπόλοιπες ευάλωτες χώρες της Ευρωζώνης και κρίση εμπιστοσύνης στο σύνολο του ευρωπαϊκού χρηματοπιστωτικού συστήματος. Αν δεν επιβιώσει η Ευρωζώνη, προειδοποιούν πολλοί αξιωματούχοι της Ε.Ε., δεν θα επιβιώσει ούτε η ίδια η Ευρωπαϊκή Ένωση.

Διατυπώνονται, όμως, και αντίθετες εκτιμήσεις. Έχει μειωθεί το επιτόκιο δανεισμού και έχει επιμηκυνθεί ο χρόνος αποπληρωμής των δανείων από

24. Δηλώσεις του Διοικητή της Τραπέζης της Ελλάδος, 18/4/2011.

την Ε.Ε. και το ΔΝΤ σε Ελλάδα και Ιρλανδία (Μάρτιος 2011). Συζητείται ήδη περαιτέρω επιμήκυνση (Σύνοδος Λουξεμβούργου 07/05/2011) και εξετάζονται παρόμοιες ενέργειες για τα άλλα δάνεια. Και η ΕΚΤ έχει αγοράσει ατύπως ελληνικά ομόλογα αξίας 20-30 δις ευρώ σε τιμή κατώτερη της ονομαστικής τους, ενώ η Γερμανία δεν αποκλείει πλέον «πρόσθετα μέτρα αν υπάρξουν ενδείξεις ότι το χρέος δεν είναι βιώσιμο». Δεν πρέπει, λοιπόν, να αποκλείεται μια συναινετική επιμήκυνση του χρόνου αποπληρωμής (με το ίδιο ή διαφορετικό επιτόκιο) και μείωσης του επιτοκίου. Γιατί όχι και «κουρέματος», εάν η χώρα πείσει ότι είναι αποφασισμένη να προχωρήσει στη μείωση του χρέους. Τίθεται, επίσης, το ερώτημα εάν θα ήταν καλύτερο να γίνει τώρα η αναδιάρθρωση, εφόσον είναι προϋπόθεση για ένταξη στον προτεινόμενο μόνιμο μηχανισμό στήριξης το 2013, την οποία πιθανότατα θα επιδιώξει η Ελλάδα.

Το κόστος από μια αναδιάρθρωση δεν αμφισβητείται. Μπορεί όμως να μειωθεί σημαντικά αν αξιοποιηθούν τα οφέλη από αυτήν. Από τα οφέλη, λόγου χάρη, το δημόσιο μπορεί να καλύψει τη ζημιά των τραπεζών και των ασφαλιστικών ταμείων, θέτοντας και πρόσθετους όρους για τη βοήθεια αυτή. Εξάλλου, ο αποκλεισμός της χώρας από τις διεθνείς αγορές δεν θα έχει μεγάλη σημασία αφού, έτσι κι αλλιώς, οι οικονομικές αρχές δεν θα αποταθούν σε αυτές για μακρύ χρονικό διάστημα, οπότε και τα υψηλά ασφάλιστρα πιστωτικού κινδύνου δεν θα έχουν κόστος. Όταν τελικά επανέλθει στις αγορές, η Ελλάδα θα είναι σε καλύτερη δημοσιονομική κατάσταση, με μικρότερες επιβαρύνσεις για τοκοχρεωλύσια.

Σημειώνεται, τέλος, ότι με ικανοποιητική πρόοδο στις μεταρρυθμίσεις, δεν αποκλείεται να καμφθούν οι αντιδράσεις για την έκδοση κάποιας μορφής ευρωομολόγου που θα διευκόλυνε την Ελλάδα και τις λοιπές υπερχρεωμένες χώρες να βγουν σύντομα στις αγορές. Κύριο επιχείρημα για τις έντονες προς το παρόν αντιδράσεις, ιδίως εκ μέρους της Γερμανίας, είναι το ενδεχόμενο να ατονήσουν οι προσπάθειες για σύντομη επίτευξη δημοσιονομικού πλεονάσματος και να εδραιωθεί περαιτέρω η πρακτική «κοινωνικοποίησης των χρεών και ιδιωτικοποίησης των κερδών».

Στις 26/5/2011, η ολλανδική κυβέρνηση ζήτησε την έκδοση ελληνικών ομολόγων με ενέχυρο περιουσιακά στοιχεία του κράτους οπότε, εάν δεν αποπληρώνονται κανονικά, τα στοιχεία αυτά θα περάσουν στην κυριότητα των κομιστών των ομολόγων. Εάν, πάλι, το περιουσιακό στοιχείο αποκρατικοποιηθεί, το ομόλογο θα εξοφληθεί κανονικά με τους πόρους που θα προκύψουν. Για να λάβει λοιπόν η Ελλάδα την πρόσθετη βοήθεια που ζητεί, πρέπει

να δώσει ως εγγύηση μέρος της δημόσιας περιουσίας, όρος βεβαίως που δεν περιποιεί τιμή στη χώρα. Προτάθηκε επίσης η δημιουργία ενός ανεξάρτητου οργανισμού που θα προωθεί τις αποκρατικοποιήσεις και δεν θα ελέγχεται από την ελληνική κυβέρνηση.

Η επιστροφή στη δραχμή παρέχει τη δυνατότητα υποτίμησης που ενισχύει τις εξαγωγές και αυξάνει τις πληθωριστικές πιέσεις. Υποβαθμίζεται έτσι το επίπεδο διαβίωσης και εξοικονομούνται πόροι για την εξυπηρέτηση του χρέους. Σύντομα όμως απαιτείται νέα υποτίμηση γιατί, με την άνοδο των τιμών, εξασθενεί το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα των εξαγωγών. Με τη σημερινή κακή οικονομική κατάσταση, η ισοτιμία ευρώ/δραχμής θα προσδιοριστεί τουλάχιστον 50% πάνω από εκείνη του 2001. Και θα ανέρχεται συνεχώς, με κάθε άνοδο του πληθωρισμού της χώρας πάνω από τον σχετικά χαμηλό στην Ευρωζώνη.

Επειδή η αποπληρωμή των ομολόγων γίνεται σε ευρώ, στο νόμισμα που εκδόθηκαν, τα τοκοχρεωλύσια θα αυξάνονται σε δραχμές. Η δυνατότητα δε νέου δανεισμού θα είναι περιορισμένη και η οικονομία θα αποκοπεί από ένα ισχυρό νόμισμα που μπορεί να αποτελέσει σημαντικό αναπτυξιακό παράγοντα στο μέλλον. Προκύπτει, επομένως, ότι η διατήρηση του ευρώ και η παραμονή στην Ευρωζώνη αποτελούν ίσως επιλογή σωτηρίας για την Ελλάδα.

δ. Εσωτερική υποτίμηση

Εάν μειωθούν οι τιμές μπορεί να επιτευχθεί μια εσωτερική υποτίμηση και περιορισμός της τελικής κατανάλωσης, καθιστώντας πιο ανταγωνιστική τη διάθεση αγαθών στο εξωτερικό. Αυτό βιώνει πρόσφατα η ελληνική οικονομία, παρότι βασίζεται σε υψηλό βαθμό στην εσωτερική ζήτηση, έχει δηλαδή υψηλό βαθμό αυτάρκειας, ενώ για λόγους κυρίως ολιγοπωλιακής οργάνωσης της αγοράς αυξάνονται και οι τιμές με κάθε αύξηση του ΦΠΑ και ο πληθωρισμός στις τιμές των υπηρεσιών παραμένει υψηλός. Ο ΟΟΣΑ εκτιμά ότι ο πληθωρισμός θα μειωθεί στο 2,6% 2011 από 4,1% πέρυσι και στο 0,7% το 2012.[25] Με τη μείωση των τιμών παραγωγής και την ανάκαμψη της ζήτησης σε πολλές χώρες, οι εξαγωγές βιομηχανικών και επεξεργασμένων αγροτικών προϊόντων και τροφίμων αυξήθηκαν κατά 10,8% το 2010, έναντι μείωσης κατά 18,2% το 2009. Και αυξήθηκαν περαιτέρω κατά 28% τους δύο πρώτους μήνες του 2011, έναντι των αντίστοιχων μηνών του προηγούμενου χρόνου. Οι εισαγωγές όμως παρέμειναν σχεδόν στάσιμες, 19,4% και 19,0% του ΑΕΠ και

25. OECD, *OECDEconomic Outlook*, ό.π.

οι εξαγωγές στο 7,1% και 6,2% το 2010 και 2011 αντίστοιχα, διατηρώντας τη μεγάλη ελλειμματικότητα στο εμπορικό ισοζύγιο στο 10%-11% του ΑΕΠ.[26]

Οι διαρθρωτικές αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας υπονομεύουν την ανταγωνιστικότητα η οποία όμως εξαρτάται και από εξωτερικούς και αστάθμητους παράγοντες, όπως η ισοτιμία του ευρώ με άλλα νομίσματα, η πορεία της ευρωπαϊκής οικονομίας και οι επιπτώσεις των δρομολογημένων οικονομικών μεταρρυθμίσεων στην οικονομική διακυβέρνηση της Ε.Ε.[27] Δεν ευνοείται δε από τη συνεχή μείωση της ισοτιμίας δολαρίου/ευρώ (γύρω στο 1/1,45 το 2011), εξαιτίας κυρίως της συνεχιζόμενης πιστωτικής χαλάρωσης των ΗΠΑ. Ούτε θα βελτιωνόταν με το «κούρεμα» των ομολόγων γιατί, όπως αναφέρθηκε, δίχως τις μεταρρυθμίσεις το χρέος θα αυξανόταν πάλι.

Η αύξηση πάντως των εξαγωγών από το 2010 δεν παύει να είναι μια ενθαρρυντική εξέλιξη. Το ίδιο και εκείνη στα έσοδα από την εμπορική ναυτιλία, ως αποτέλεσμα κυρίως της τόνωσης του διεθνούς εμπορίου. Υπάρχουν όμως ακόμη πολλά εμπόδια για την καλύτερη αξιοποίηση του εξωτερικού τουρισμού. Με τους πολλούς κλάδους που δραστηριοποιεί (περιλαμβανομένου και του εσωτερικού τουρισμού δια μέσου της αύξησης των εισοδημάτων), συμβάλλει κατά περίπου 15% στη διαμόρφωση του ΑΕΠ και απέφερε 9,6 δις ευρώ το 2010, με πρόβλεψη αύξησης μέχρι και άνω του 10% το 2011.

Η εσωτερική υποτίμηση επιτυγχάνεται και εάν οι πραγματικοί μισθοί μειώνονται περισσότερο από την παραγωγικότητα, όπως το 2010 που μειώθηκαν κατά 8%, ενώ η παραγωγικότητα μόνο κατά 4%. Ενδέχεται να συμβεί το ίδιο και το 2011. Η παραγωγικότητα έχει μεγάλα περιθώρια σταθεροποίησης και κατόπιν ανόδου, με τη μερική έστω (βλέπε πιο κάτω) απελευθέρωση των επαγγελμάτων, τη μείωση της σπατάλης και διαφθοράς στο δημόσιο, τη βελτίωση στη λειτουργία και τη συρρίκνωσή του, παράλληλα με την επέκταση του ιδιωτικού τομέα.[28]

ε. Επίδοση των ελληνικών τραπεζών. Κρατικές εγγυήσεις

Τα τέσσερα πακέτα στήριξης των τραπεζών συνολικού μεγέθους περίπου 98 δις ευρώ που χορηγήθηκαν από τις δύο τελευταίες κυβερνήσεις αποτελούνται αποκλειστικά σχεδόν από κρατικές εγγυήσεις και δεν επιβαρύνουν το δημοσιονομικό έλλειμμα ή το δημόσιο χρέος. Έναντι των εγγυήσεων οι τρά-

26. Στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής.
27. Eurobank Research, «Latest macro & market developments», Μάρτιος 2011.
28. Γκ. Χαρδούβελης. *Η Καθημερινή*, 20/03/2011.

πεζες υποχρεούνται να παραχωρήσουν στο κράτος προνομιούχες μετοχές ίσης αξίας, επιβαρύνονται με τόκους και στα διοικητικά τους συμβούλια διορίζεται κυβερνητικός επίτροπος με δικαίωμα αρνησικυρίας (βέτο) στις στρατηγικές τους επιλογές. Κατέχουν δε, μαζί με τα ασφαλιστικά ταμεία, κρατικά ομόλογα αξίας περίπου 90 δις ευρώ. Με άλλα λόγια, το κράτος στηρίζει τις τράπεζες πρωταρχικά για τις δικές του ταμειακές ανάγκες· δίχως αμφιβολία, όμως, και για να παρέχουν την τελείως απαραίτητη στη σύγχρονη οργάνωση της παραγωγής ρευστότητα στην οικονομία, με δεδομένο ότι μια τραπεζική κρίση προκαλεί κατά κανόνα εμβάθυνση και επιμήκυνση της διάρκειας της οικονομικής ύφεσης.[290]

Οι τράπεζες τιτλοποιούν τις κρατικές εγγυήσεις και, ανεξάρτητα από την αξιολόγηση των διεθνών οίκων,[30] προεξοφλούν τα σχετικά ομόλογα στην ΕΚΤ με το χαμηλό επιτόκιο 1%, έναντι 0,25% της Fed. Έχουν ήδη δανειστεί περίπου 95 δις ευρώ (η Ιρλανδία 190 δις ευρώ!). Όπως ήδη αναφέρθηκε, η ΕΚΤ αύξησε το επιτόκιο στο 1,25%, προεξοφλεί δε τα ομόλογα με μείωση γύρω στο 20% της αξίας τους και απαιτεί τα ενέχυρα που προσκομίζονται να συνοδεύονται από σχέδιο σταδιακής απεξάρτησης από την στήριξή της.

Με τα πιο πάνω δεδομένα, την κατά 40 δις ευρώ μείωση των καταθέσεων από τις αρχές του 2010,[31] την αύξηση στα επισφαλή δάνεια στο 10,4% (26,8% δις ευρώ) έναντι 7,7% το 2009, τις καθυστερήσεις στα στεγαστικά δάνεια και τις χιλιάδες ρυθμίσεις δανείων, οι τελευταίες κρατικές εγγυήσεις των 30 δις ευρώ στις ελληνικές τράπεζες (Μάιος 2011) δεν προβλέπεται να ανακουφίσουν άμεσα την αγορά, αν και θα οδηγήσουν σε πιέσεις για αυξημένες προεξοφλήσεις από την ΕΚΤ. Παρότι όμως η διεθνής διατραπεζική αγορά παραμένει κλειστή για αυτές, οι τράπεζες έχουν πραγματοποιήσει σημαντικές κινήσεις ενίσχυσης της κεφαλαιακής τους επάρκειας, που μένει όμως να επιβεβαιωθούν από τα νέα stress tests τον Ιούνιο 2011.

στ. Απασχόληση και ανεργία

Με τη δραματική επιδείνωση στην αγορά εργασίας το 2010, η ανεργία έφθασε στο 15,9% του εργατικού δυναμικού (787.000 άτομα) τον Φεβρουάριο

29. Δ. Σπαρτιώτης - Γ. Στουρνάρας, *Τα θεμελιώδη αίτια της κατάρρευσης των τραπεζών και των χρηματοπιστωτικών αγορών. Η εμπειρία 2007-2008*, ό.π.

30. Δεν είναι ακριβώς γνωστό πόσο δυσχεραίνεται η προεξόφληση ομολόγων που αξιολογούνται ως κατηγορία «junk» [σκουπίδια].

31. Τράπεζα της Ελλάδος, 13/05/2011.

του 2011 (από τους χειρότερους μήνες στην αγορά εργασίας), έναντι 12,1% τον αντίστοιχο μήνα του 2010, ενώ και η απασχόληση μειώθηκε κατά 5,1%.[32] Παρά τη διατήρηση ακόμη της υποχρεωτικής στρατιωτικής θητείας, η ανεργία ανήλθε στο 40% στους νέους 15-26 ετών και στο 19,9% στις γυναίκες. Προβλέπεται δε περαιτέρω επιδείνωση γιατί δεν διαφαίνεται σύντομη και σημαντική ανάκαμψη στις κατασκευές, από τη μείωση των οποίων προέρχεται υψηλό ποσοστό των ανέργων. Αρνητική ένδειξη αποτελεί και η αύξηση του αριθμού των επιχειρήσεων που χρωστούν δεδουλευμένα μηνών. Αν και οι ελάχιστες αμοιβές είναι ακόμη από τις υψηλότερες εκείνων της Ευρώπης, οι αγορές εργασίας παρουσιάζουν υψηλό βαθμό ευελιξίας· παρά τις έντονες συνδικαλιστικές αντιδράσεις, οι αποκεντρωμένες επιχειρηματικές συμβάσεις, φανερές και κυρίως άτυπες, κερδίζουν έδαφος εις βάρος των κλαδικών, διευρύνεται το διευθυντικό δικαίωμα και επιμηκύνεται η διάρκεια των ατομικών συμβάσεων. Εκφράζονται επιπλέον ανησυχίες από τις ενδείξεις ότι η ευελιξία προσδιορίζεται πρωταρχικά από την αδήλωτη απασχόληση και λιγότερο από τις επιχειρησιακές συμβάσεις. Ένα τρίτο σχεδόν των απασχολουμένων είναι ανασφάλιστο και οι μισές περίπου νέες προσλήψεις είναι για μερική απασχόληση. Ο ΟΟΣΑ[33] προβλέπει ότι η ανεργία θα κυμανθεί άνω του 16% το 2011 και 2012, παρά την προβλεπόμενη περιορισμένη ανάκαμψη από τα τέλη του 2012.

Από άποψη διάρθρωσης, μειώθηκε ο αριθμός των αυτοαπασχολούμενων στον αγροτικό τομέα αλλά διογκώθηκε στον αστικό. Παρά τα υψηλά ενοίκια και τον πληθωρισμό των περισσότερων αστικών επαγγελμάτων, αρκετοί επιβιώνουν χάρη κυρίως στη σκληρή και συχνά οικογενειακή εργασία. Υπάρχουν όμως και άλλοι, δυστυχώς όχι λίγοι, που πορεύονται με βάση την ευρεία φοροδιαφυγή και την ευκαιριακή υπερτιμολόγηση των προϊόντων τους, ιδίως σε περιόδους αιχμής. Ευνοϊκή εξέλιξη αποτελεί το γεγονός ότι με τη δημοσιονομική αυστηρότητα που εφαρμόζεται τον τελευταίο χρόνο, μερικοί άρχισαν να ασχολούνται σε αγροτικές εργασίες που απαιτούν αυξημένα επαγγελματικά προσόντα. Ένα σημαντικό δε ποσοστό των αυτοαπασχολούμενων στον αστικό τομέα καταφεύγουν στη μισθωτή εργασία, μεταβάλλοντας αισθητά τη διάρθρωση της απασχόλησης κατά θέση στο επάγγελμα.

32. Μηνιαίες Έρευνες Εργατικού Δυναμικού της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής.
33. OECD, *OECD Economic Outlook*, ό.π.

ζ. Οι μεταρρυθμίσεις

Μέχρι τον Απρίλιο του 2011 είχαν πραγματοποιηθεί σημαντικές μεταρρυθμίσεις στο ασφαλιστικό και το εργασιακό, παρά τη μερική μόνο μέχρι τώρα απελευθέρωση των κλειστών επαγγελμάτων, που αποφασίστηκε να ολοκληρωθεί σύντομα μετά την 1/7/2011. Περικοπές έχουν γίνει και στους μισθούς και συντάξεις των δημοσίων υπαλλήλων, που δεν είναι όμως μεγαλύτερες από τη συνολική μείωση του εργατικού εισοδήματος στον ιδιωτικό τομέα, εάν υπολογιστούν οι απολύσεις και η επεκτεινόμενη εφαρμογή των επιχειρησιακών συμβάσεων, όπως ήδη αναφέρθηκε. Έχει δε εξαγγελθεί η πρόσληψη ενός μόνο νέου υπαλλήλου για κάθε πέντε που αποχωρούν και προγραμματίζεται μικρή αύξηση των ωρών εργασίας στο δημόσιο, με ευρεία διακομματική συναίνεση. Ο χρόνος θα δείξει εάν οι εξελίξεις αυτές θα συνεχιστούν και εάν θα προκύψει το πολύ θετικό αποτέλεσμα για την οικονομία και την κοινωνία της μείωσης στη μεγάλη διαφορά του αριθμού των δημοσίων υπαλλήλων συγκριτικά με τα διεθνή πρότυπα και των πραγματικών αμοιβών, του δια βίου εισοδήματος και των συνθηκών εργασίας μεταξύ δημοσίου και ιδιωτικού τομέα. Ακόμη και όσοι δεν έχουν προσληφθεί με εξετάσεις του ΑΣΕΠ αλλά ως έκτακτοι, με σύμβαση ή και με απλές υπουργικές αποφάσεις, συνταξιοδοτούνται μετά 25-35 χρόνια, λαμβάνοντας όλες τις προαγωγές και τις οικονομικές ωριμάνσεις, με ασήμαντο έλεγχο της εργασιακής τους προσφοράς. Οι οριζόντιες περικοπές των δαπανών που εφαρμόζονται μέχρι τώρα δεν βοήθησαν τη βελτίωση της κατάστασης αυτής γιατί, στην προσπάθεια μείωσης των δαπανών, υποτιμάται η ανάγκη βελτίωσης στην αποτελεσματικότητα βασικών υπηρεσιών.

Παρά τα μεγάλα ελλείμματα και το ανερχόμενο δημόσιο χρέος, δεν φαίνεται να κάμπτεται η ισχυρή αντίσταση στην περικοπή των πραγματικών μισθών των δημοσίων υπαλλήλων, ιδιαίτερα στις ΔΕΚΟ που είναι και οι υψηλότεροι, ενώ το κράτος παραμένει δυσλειτουργικό και σπάταλο σε όλες τις βαθμίδες του. Καμιά όμως προσπάθεια ανασύνταξης δεν θα πετύχει δίχως τη ριζική αναδιάρθρωσή του που θα περιλαμβάνει και τον περιορισμό του αριθμού των υπαλλήλων, αντιμετωπίζοντας βέβαια τα δικαστήρια στην άρση της μονιμότητας. Η διατήρηση τόσο του μεγάλου αριθμού των μονίμων ή οιονεί μονίμων υπαλλήλων όσο και οι υψηλές αμοιβές σημαντικού ποσοστού εξ αυτών ευθύνεται κυρίως και για τις μεγάλες αποκλίσεις στην εκτέλεση του προϋπολογισμού.

η. Τήρηση των όρων του Μνημονίου

Δώδεκα μήνες μετά την υπογραφή του, δεν υπάρχει απάντηση στο ερώτημα εάν το Μνημόνιο πέτυχε ή απέτυχε γιατί, απλά, σε κύρια σημεία του δεν έχει ακόμη εφαρμοστεί ή εφαρμόζεται πλημμελώς. Μετά τον περιορισμό των κρατικών δαπανών κατά 20% περίπου και την αύξηση της φορολογίας, ο αρχικός στόχος να μειωθεί το δημοσιονομικό έλλειμμα στο 8,1% το 2010 αναθεωρήθηκε στο 9,6% και τελικά έκλεισε στο 10,5%.[34] Μεγάλο μέρος της δημοσιονομικής προσαρμογής εκτιμήθηκε ότι θα προέλθει από έσοδα που δεν πραγματοποιήθηκαν εξαιτίας της ύφεσης και των ατελειών στον φοροεισπρακτικό μηχανισμό, ενώ πολλά χρονοδιαγράμματα παρουσιάζουν μεγάλες καθυστερήσεις και η δυναμική των μεταρρυθμίσεων φαίνεται να εξαντλείται, χωρίς να έχει ακόμη τονιστεί η διάσταση της ανάπτυξης. Μείωση της αισιοδοξίας στο επιχειρηματικό κλίμα επισημαίνει και η έκθεση Μαΐου 2011 του ΙΟΒΕ. Υπό την απειλή της άρνησης να εγκριθεί στα τέλη Μαΐου 2011 η πέμπτη δόση των 12 δις ευρώ του δανείου και με δεδομένο ότι αρκετοί υπουργοί της κυβέρνησης δεν πιστεύουν αυτό που κάνουν, πολλοί κοινοτικοί αξιωματούχοι μιλούν για πολιτική κόπωση σχετικά με τις μεταρρυθμίσεις και για μείωση της διάθεσης για αυτές μετά από τις συζητήσεις για αναδιάρθρωση του χρέους.

Το ισχυρό, όπως εθεωρείτο, ανάχωμα του δανείου απλώς απέτρεψε μεγαλύτερη αύξηση της ανεργίας και μείωση του ΑΕΠ. Ενώ δε οι ελπίδες για πολιτική λύση του αδιεξόδου με συμφωνία των κομμάτων στη σύσκεψη υπό τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας (27/5/2011) δεν επαληθεύτηκαν, σοβαρές διαφορές απόψεων εκφράζονται και μεταξύ των μελών του υπουργικού συμβουλίου, όπως π.χ. για τα βασικά θέματα των αποκρατικοποιήσεων. Από τη συνεχιζόμενη, τέλος, συγκέντρωση των ελληνικών ομολόγων στις κοινοτικές υπηρεσίες και τις κυβερνητικά ελεγχόμενες τράπεζες προκύπτει ότι έχει μειωθεί επικίνδυνα η εμπιστοσύνη των δανειστών.

Επιπλέον, δεν έχει βελτιωθεί αισθητά η κατάσταση στις προμήθειες των νοσοκομείων, τις δαπάνες των ΔΕΚΟ και των ΟΤΑ και την εξυγίανση πολλών δημοσίων οργανισμών που δεν παράγουν ουσιαστικό έργο. Οι 40.000 περίπου υπάλληλοι του κράτους που αποχώρησαν το 2010 δεν έχουν λάβει ακόμη το εφάπαξ που δικαιούνται (υπολογίζεται σε 1,7 δις ευρώ), αρκετοί δε ούτε τη σύνταξή τους. Το χειρότερο, δεν έχουν οργανωθεί κατάλληλα οι κρατικές λειτουργίες που, μεταξύ άλλων, θα δημιουργούσαν ευνοϊκές συν-

34. Ελληνική Στατιστική Αρχή, 24/4/2011.

θήκες για την τόσο απαραίτητη αύξηση των ελληνικών και ξένων επενδύσεων. Η αύξηση των φορολογικών εσόδων που παρουσιάζει έντονη πτωτική τάση εξαιτίας της ύφεσης της οικονομίας αποτελεί ακόμη το μεγαλύτερο μέρος των εσόδων και η περικοπή των δαπανών, εξαιρουμένων των δημοσίων επενδύσεων, το μικρότερο, 2/3 και 1/3 αντίστοιχα, ενώ θα έπρεπε να συμβαίνει το αντίθετο.[35]

Στο ερώτημα εάν η Ε.Ε. θα αφήσει την Ελλάδα να πτωχεύσει, η απάντηση φαίνεται να είναι καταρχήν αρνητική. Εάν όμως αργότερα, και ιδιαίτερα το 2013, η Ελλάδα δεν έχει επιδείξει ικανή θέληση να αποτινάξει το βαρύ χρέος και να εισέλθει σε αναπτυξιακή τροχιά, η στάση της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι ενδεχόμενο να αλλάξει.

θ. Αξιοποίηση πηγών για άντληση πόρων. Η δημόσια περιουσία

Για να συμβάλλει σημαντικά στη βελτίωση της δημοσιονομικής κατάστασης, η αξιοποίηση της δημόσιας περιουσίας, η οποία υπολογίζεται στο μέγεθος περίπου του χρέους, χρειάζεται επιμελημένη οικονομική και νομική προετοιμασία. Μεγάλο μέρος είναι αμφισβητούμενο, ένα σημαντικό τμήμα έχει καταπατηθεί και, για ότι απαλλάσσεται από τα διάφορα βάρη, πρέπει να δημιουργηθούν οι κατάλληλες συνθήκες, πρώτον, να γίνει προσιτό στους υποψήφιους αγοραστές και να αποκτήσει ικανοποιητική αγοραστική αξία· και δεύτερον, να προσδιοριστούν γενικοί όροι αξιοποίησης από τον τελικό αγοραστή οι οποίοι να είναι σύμμετροι με τη γενικότερη αναπτυξιακή πολιτική της χώρας. Το κράτος μπορεί να δημιουργήσει αξίες και υπεραξίες στην περιουσία που διαθέτει, προσδιορίζοντας νομοθετικά χρήσεις γης και συντελεστές εκμετάλλευσης, όπως συνέβη με το ίδιο νομοθετικό πλαίσιο με τους Ολυμπιακούς Αγώνες 2004. Με το υφιστάμενο επίσης θεσμικό πλαίσιο μπορεί να επιστρατευτούν ιδιωτικοί πόροι και επιχειρηματική πρωτοβουλία μέσω ΣΔΙΤ, συμβάσεων παραχώρησης έργου, ενοικίασης, μακροχρόνιου leasing κ.λπ. Υπάρχουν και άλλες πιο σύνθετες μορφές, όπως τα αμοιβαία κεφάλαια διαχείρισης περιουσίας, εταιρίες Holding κ.λπ. Ακόμη, με την άμεση αντιμετώπιση διαφόρων εκκρεμοτήτων της περιουσίας του, το κράτος μπορεί να προεισπράξει σήμερα, σε ρευστότητα, τα μελλοντικά έσοδά τους, με «προχρηματοδότηση» [bridge financing].[36]

35. Τράπεζα της Ελλάδος, «Ενδιάμεση Έκθεση της Τράπεζας της Ελλάδος για τη Νομισματική Πολιτική 2010», Αθήνα 26/10/2010.

36. Γ. Μέργος, *Η Καθημερινή*, 22/05/2011.

Οι μετοχές όμως των δημοσίων εταιριών που είναι εισηγμένες στο χρηματιστήριο αξιών είναι υποτιμημένες και, επιπλέον, έχουν περιορισμένα αναπτυξιακά χαρακτηριστικά σε σχέση με τις άμεσες επενδύσεις. Προκαλούν επίσης έντονες αντιδράσεις από όσους αντιτίθενται στην αλλοίωση του δημόσιου χαρακτήρα των εταιριών και την παραχώρηση της διοίκησης σε ιδιώτες επενδυτές. Μετά δε την πρόσφατη πρωθυπουργική δέσμευση που αποκλείει την πώληση δημοσίων γαιών, η αξιοποίησή τους πρέπει κανονικά να περιοριστεί σε μακροχρόνια συμβόλαια εκμίσθωσης.

Η επιδίωξη της κυβέρνησης να εισπράξει 50 δις ευρώ από τις ιδιωτικοποιήσεις σε τέσσερα χρόνια είναι ίσως πολύ αισιόδοξη. Υπάρχουν όμως μεγάλα περιθώρια αξιοποίησης των δυνατοτήτων της οικονομίας, με επενδύσεις στην ενέργεια. Θα μπορούσε επίσης να ζητηθεί ειδικό μακροπρόθεσμο δάνειο για την οικονομική ανάπτυξη από την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων. Σημαντικοί πόροι μπορεί επίσης να αντληθούν και από την προσέλκυση περισσότερων ξένων υπηκόων υψηλού εισοδήματος ως τουριστών ή για μόνιμη ή εποχική παραμονή σε όλα τα μέρη της Ελλάδας. Με τη διευκόλυνση, επίσης, της κρουαζιέρας, την περαιτέρω ανάπτυξη της εμπορικής ναυτιλίας, την ενίσχυση των πολλών επιχειρήσεων της μεταποίησης με εξαγωγικό δυναμισμό αλλά και σε άλλους κλάδους, την ανάπτυξη της ποιοτικής αγροτικής παραγωγής κ.ά.[37]

Με την προσωρινή αναβολή της εθνικής συμμετοχής στα 17 δις ευρώ που απομένουν από τα 26 δις του ΕΣΠΑ, μπορούν να γίνουν επενδύσεις σε επιλεγμένους κλάδους (μεταφορές, αεροδρόμια, πράσινη ενέργεια), με τη γρήγορη τακτοποίηση των απαλλοτριώσεων, γραφειοκρατικών αγκυλώσεων και χωροθετήσεων γης. Με τον περιορισμό δε της κρατικής σπατάλης και την απελευθέρωση των κλειστών ακόμη επαγγελμάτων, θα έχει σημειωθεί σημαντική πρόοδος στην αντιμετώπιση της ύφεσης. Και όταν το κράτος πετύχει τελικά να δαπανά λιγότερα από όσα εισπράττει θα υπάρξει ένα αισιόδοξο μήνυμα προόδου, με πολλαπλασιαστικά θετικά αποτελέσματα στην εν γένει οικονομική δραστηριότητα. Θα συμβάλει επίσης στην κατανόηση των λοιπών χωρών της Ευρωζώνης για ευμενή στάση απέναντι στο ελληνικό πρόβλημα.

37. Τράπεζα της Ελλάδος, «Ετήσια Έκθεση του Διοικητή της Τραπέζης της Ελλάδος», Αθήνα 18/04/2011.

ι. Πολιτική αστάθεια

Η έξαρση της αυθαιρεσίας και ωμής βίας τον τελευταίο χρόνο φαίνεται να οφείλεται και στη «νομιμοποιημένη βία» διότι, πρώτον, δεν έχει υπάρξει σαφής λαϊκή εντολή και επαρκής προετοιμασία για τα περισσότερα από τα αυστηρά μέτρα δημοσιονομικής πολιτικής που εφαρμόζονται· και δεύτερον, αθετούνται συνεχώς βασικές κρατικές υποχρεώσεις, όπως π.χ. ότι δεν θα επιβληθούν νέοι φόροι ή ότι θα επιτευχθεί η έγκαιρη αποπληρωμή των προμηθευτών του δημοσίου και πολλών από εκείνους που ασχολούνται σε διάφορες υπηρεσίες του. Και επεκτείνεται στην παράνομη βία και την κάθε είδους παρανομία που απειλούν να διαταράξουν την κοινωνική συνοχή στη χώρα. Όταν κυριαρχεί το αίσθημα ότι ο νόμος δεν τους προστατεύει γιατί δεν εφαρμόζεται, οι πολίτες στρέφονται προς την αυτοδικία και σε κάθε μορφής βία. Μεγάλα τμήματα του πληθυσμού βιώνουν την άδικη κατανομή του δημοσιονομικού βάρους με αποτέλεσμα να ενισχύεται το κύμα της κοινωνικής αναταραχής. Ένα χρόνο μετά την έναρξη του αυστηρού προγράμματος λιτότητας, η σημαντική πτώση του βιοτικού επιπέδου γίνεται περισσότερο αισθητή από την έλλειψη προοπτικής μιας καλύτερης κοινωνίας, όταν θα ομαλοποιηθεί η οικονομική κατάσταση. Ο κατακερματισμός των πολιτικών κομμάτων, όπως δείχνουν οι διάφορες δημοσκοπήσεις, και η πολιτική αστάθεια οφείλονται ασφαλώς και στις μεγάλες περικοπές των εισοδημάτων. Παρέχουν όμως ενδείξεις ότι μια μονοκομματική κυβέρνηση δεν μπορεί να επωμιστεί το βάρος της πολύπλευρης κρίσης, δίχως κάποια συναίνεση άλλων πολιτικών δυνάμεων.

Στις αρχές Ιουνίου 2011 αποφασίστηκε να χορηγηθεί στην Ελλάδα πρόσθετο δάνειο, ύψους περίπου 90 δις ευρώ, για να καλυφθούν τα τοκοχρεωλύσια, μέχρι και το 2014. Βασική προϋπόθεση είναι η συμφωνία των κύριων κομμάτων σε ένα πιο αυστηρό πρόγραμμα με επώδυνες πολιτικά και κοινωνικά αποφάσεις διότι θα περιλαμβάνει υψηλού πολιτικού κόστους, περικοπές στον δημόσιο τομέα της οικονομίας. Ποιος, όμως, θα το αναλάβει όταν, μέχρι τώρα, το ένα κόμμα επιρρίπτει στα άλλα τις ευθύνες για την κακή κατάσταση της οικονομίας;